

SÄHKÖINEN RESEPTI JA SEN KÄYTTÖNOTON VAIKUTUKSET LÄÄKKEIDEN KÄYTTÄJIEN, TOIMITTAJIEN JA MÄÄRÄÄJIEN NÄKÖKULMASTA SUOMESSA

Riitta Ahonen, Elina Lämsä, Hanna Kauppinen, Johanna Timonen
Itä-Suomen yliopisto, Terveystieteiden tiedekunta, Farmasian laitos

Tutkimuksen tausta

Sähköinen resepti on otettu Suomessa käyttöön vaiheittain. Apteekeilla oli velvollisuus toimittaa sähköisiä reseptejä huhtikuusta 2012 lähtien. Julkinen terveydenhuolto siirtyi määräämään sähköisiä reseptejä huhtikuussa 2013 ja yksityinen vuoden 2015 alusta. Vuoden 2017 alusta lähtien muita reseptimuotoja käytetään vain poikkeustapauksissa. Sähköinen resepti on lääkkeen määräämiseen oikeutetun henkilön tietojenkäsittelylaitteella laatima ja sähköisesti allekirjoittama lääkemääräys, joka siirtyy tietoverkkoja pitkin keskitettyyn tietokantaan Reseptikeskukseen. Sähköisen reseptin käyttöönoton tavoitteena oli parantaa potilas- ja lääkitysturvallisuutta sekä helpottaa ja tehostaa lääkkeen määräämistä ja toimittamista.

Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen tavoitteena oli tutkia sähköisen reseptin käyttöönoton vaikutuksia lääkkeen käyttäjien, toimittajien sekä määrääjien näkökulmasta Suomessa. Lisäksi tavoitteena oli löytää mahdolliset kehittämiskohteet uuden järjestelmän käyttöönotossa. Osatavoitteina oli tutkia:

- I. Sähköisen reseptin käyttöönoton vaikutukset apteekkien toimintaan sekä apteekkihenkilöstön näkemykset ja kokemukset sähköisestä reseptistä sekä sen vaikutuksista lääkehoidon laatuun.
- II. Sähköisen reseptin vaikutukset lääkkeen määrääjien toimintaan sekä lääkäreiden näkemykset ja kokemukset sähköisestä reseptistä ja sen vaikutuksista lääkehoidon laatuun.
- III. Lääkkeiden käyttäjien näkemykset ja kokemukset sähköisestä reseptistä ja Omakanta-palvelusta sekä niiden vaikutuksista heidän lääkehoidonsa laatuun.

Aineistot ja menetelmät

Osatutkimus I: Lääkkeen toimittajat

Tutkimus tehtiin kyselytutkimuksena apteekkareille, apteekki-farmaseuteille ja –proviisoreille syksyllä 2014. Kyselylomake lähetettiin kolmasosalle apteekkareista (n=192), proviisoreista (n=228) ja farmaseuteista (n=1004), jotka poimittiin satunnaisotannalla Suomen Apteekkariliiton, Suomen Proviisoriyhdistyksen ja Suomen Farmasialiiton jäsenrekistereistä. Lopullinen aineisto muodostui 155 (81 %) apteekkarin, 143 (65 %) proviisorin ja 635 (64 %) farmaseutin vastauksista.

Osatutkimus II: Lääkkeen määrääjät

Tutkimus tehtiin haastattelututkimuksena kevättalvella 2015. Tutkimukseen valittiin mukavuusotannalla yhteensä 42 lääkärinä viideltä erityisvastuualueelta (HYKS, TYKS, TAYS, KYS, OYS). Haastattelut toteutettiin puhelimitse ja nauhoitettiin haastateltavien luvalla. Lisäksi talvella 2015 - 2016 haasteltiin yksityisten terveysasemien lääkäreitä (n=15) yhden kaupungin alueella.

Osatutkimus III: Lääkkeen käyttäjät

Tutkimus toteutettiin kyselytutkimuksena apteekkien asiakkaille syksyllä 2015. Kyselylomakkeet jaettiin eri puolilla Suomea sijaitsevista 18 apteekista täysi-ikäisille asiakkaille, jotka hakivat lääkkeitä

sähköisellä reseptillä itselleen. Yhteensä jaettiin 2913 lomaketta ja lopullinen aineisto koostui 1288 asiakkaan (44 %) vastauksista.

Tutkimuksen tulokset

Osatutkimus I: Lääkkeen toimittajat

Suurin osa apteekkareista, proviisoreista ja farmaseuteista (jatkossa farmaseuttinen henkilöstö) oli kokonaisuudessaan tyytyväisiä sähköiseen reseptiin. Sähköisen reseptin keskeisimpänä etuna koettiin reseptintoimittamisen nopeus ja helppous. Toisaalta keskeisimpänä ongelmana pidettiin järjestelmän jäykkyyttä ja joustamattomuutta esimerkiksi reseptin tai toimituskerran korjaamisessa ja muokkaamisessa.

Sähköisen reseptin käyttöönotto oli tuonut muutoksia apteekkihenkilöstön työnkuviin. Teknisen henkilöstön reseptien käsittely oli vähentynyt huomattavasti, sillä heillä ei ole oikeutta sähköisten reseptitietojen katseluun. Vastaavasti farmaseuttisen henkilöstön reseptien käsittely oli lisääntynyt. Työnkuvamuutos ei ollut yleisesti vaikuttanut apteekkien henkilökuntamäärään. Osassa apteekeista teknistä henkilökuntaa oli kuitenkin jouduttu vähentämään ja farmaseuttista henkilökuntaa oli palkattu lisää.

Farmaseuttinen henkilöstö koki sähköisen reseptin sujuvoittaneen reseptin toimittamista, esimerkiksi reseptin vastaanottaminen, reseptitietojen siirtäminen apteekkitietojärjestelmään, reseptitietojen tarkistus, toimitusmerkintöjen tekeminen ja uudistaminen olivat helpottuneet verrattuna paperireseptin käsittelyyn. Toisaalta reseptiin tehtävät korjaukset ja muutokset olivat vaikeutuneet.

Farmaseuttinen henkilöstö koki sähköisen reseptin edistäneen lääkitysturvallisuutta monella eri osa-alueella, yleisimmin vähentämällä reseptiväärennöksiä, reseptin virheellisen tulkinnan riskiä ja virhetoimitusten riskiä sekä edistämällä potilaan kokonaislääkityksen parempaa hallintaa. Sähköiset reseptit sisältävät kuitenkin yleisesti virheitä ja epäselvyyksiä. Kolmannes farmaseuteista ja proviisoreista raportoi selvittelevänsä viikoittain sähköisissä resepteissä esiintyviä virheitä ja epäselvyyksiä kesken reseptintoimituksen. Joka viides puolestaan ilmoitti selvittelevänsä niitä päivittäin. Farmaseuttien ja proviisorien mielestä yleisimmät virheet ja epäselvyydet olivat virheellinen lääkkeen kokonaismäärä, SIC-merkinnän puuttuminen ja epäselvä tai virheellinen annosteluohje.

Farmaseuttisen henkilöstön mielestä osalla lääkkeiden käyttäjistä on vaikeuksia seurata sähköisistä resepteistä, mitä lääkkeitä heille on määrätty, kuinka paljon lääkkeitä on vielä saamatta ja milloin resepti vanhenee. Ongelma koskee erityisesti iäkkäitä ja henkilöitä, joilla ei ole tietokonetta, internetiä tai verkkopankkitunnuksia.

Sähköisen reseptin käyttöönotto oli aiheuttanut kalusteisiin ja laitteisiin liittyviä investointeja suurimmassa osassa apteekeista. Yleisimmin oli uusittu ja hankittu lisää tietokoneita ja atk-laitteita.

Osatutkimus II: Lääkkeen määrääjät

Suurin osa lääkäreistä oli kokonaisuudessaan tyytyväisiä sähköiseen reseptiin. Reseptien sähköinen käsittely oli sujuvoittanut lääkkeen määräämistä, koska potilaan tiedot olivat helposti saatavilla sähköisestä järjestelmästä eikä paperireseptejä tarvitse enää käsitellä. Tieto potilaan käyttämistä lääkkeitä oli saatavilla Reseptikeskuksesta, josta lääkäri kävi tarvittaessa katsomassa, mitä lääkkeitä potilas käyttää ja mitä lääkkeitä muualla oli määrätty. Reseptikeskusta hyödynnettiin erityisesti huumausaineiden ja pääasiassa keskushermostoon vaikuttavien lääkkeiden käytön seuraamisessa.

Lääkärit pitivät potilaan ajantasaisen kokonaislääkityksen hahmottamista vaikeana, sillä potilastietojärjestelmän ja Reseptikeskuksen lääkitystiedot eivät välttämättä olleet yhtenevät. Lisäksi Reseptikeskuksen tiedot potilaan lääkityksestä eivät olleet ajantasaiset, koska sieltä ei oltu poistettu tarpeettomia reseptejä.

Sähköisen reseptin korjaaminen ja uudistaminen potilastietojärjestelmässä oli lääkäreiden mielestä vaikeaa ja monimutkaista. Lisäksi lääkärit kokivat potilastietojärjestelmän ja Reseptikeskuksen välisen tiedonsiirron ja -käsittelyn toimimattomaksi. Esimerkiksi potilastietojärjestelmässä reseptiin tehdyt muutokset eivät tallentuneet automaattisesti Reseptikeskukseen.

Osatutkimus III: Lääkkeen käyttäjät

Suurin osa apteekkien asiakkaista oli erittäin tyytyväisiä sähköiseen reseptiin. Asiakkaiden kokemusten mukaan sähköisellä reseptillä asiointi oli ollut pääosin ongelmatonta. Vastajaat kokivat sähköisellä reseptillä olevan enemmän etuja kuin ongelmia. Asiointi oli helpottunut, sillä lääkkeet voi hakea henkilöllisyytensä todistamalla, ilman ennakkosuunnittelua mistä tahansa apteekista. Myös reseptien sähköinen säilyttäminen mainittiin usein eduksi. Yleisimmin koettu ongelma oli omien reseptitietojen seurannan hankaluus, sillä ajantasaiset tiedot voi tarkistaa vain apteekista tai Omakanta-verkkopalvelusta. Hankaluuden taustalla vaikutti usein tietokoneen, internetin tai verkkopankkitunnusten puuttuminen tai niiden käytön vaivalloiseksi kokeminen.

Yli puolet vastanneista tunsivat Omakanta-palvelun ja heistä suurin oli seurannut sieltä reseptitietojaan. Käyttäjät pitivät Omakantaa selkeänä ja helppokäyttöisenä. He kokivat sen antavan hyvän kokonaiskuvan heille määrätystä lääkkeitä. Palvelun tunsivat todennäköisimmin asiakkaat, joilla oli peruskoulua korkeampi koulutus, jotka olivat saaneet riittävästi tietoa sähköisestä reseptistä ja jotka käyttivät reseptilääkkeitä säännöllisesti. Miehet käyttivät Omakantaa yleisemmin kuin naiset. Alle 75 –vuotiaat tunsivat ja käyttivät Omakantaa yleisemmin kuin iäkkäämmät.

Suurin osa oli saanut mielestään riittävästi tietoa sähköisestä reseptistä. Tiedonlähteenä oli useimmin ollut lääkäri tai apteekki. Lisää tietoa kaivattiin tietosuojaan ja tietoturvaan liittyvistä asioista sekä omien reseptitietojen seuraamisesta.

Yhteenveto ja päätelmät

Farmaseuttisen henkilöstön mielestä sähköinen resepti on sujuvoittanut lääkkeiden toimittamista, mutta sen käyttöön liittyy vielä ongelmia ja kehittämiskohteita. Erityisesti sähköisen reseptin korjaaminen on vaikeaa ja hidasta. Sähköinen resepti on farmaseuttisen henkilöstön mielestä edistänyt lääkitysturvallisuutta koska se vähentää reseptiväärennöksiä ja virhetoimitusten riskiä sekä reseptin virheellistä tulkintaa ja edistää potilaan kokonaislääkityksen parempaa hallintaa. Vaikka lääkitysturvallisuuden koettiin parantuneen, apteekeissa selvitetään usein sähköisissä resepteissä olevia virheitä ja puutteita.

Sähköinen resepti on lääkäreiden mielestä sujuvoittanut lääkkeen määräämistä, mutta sen käytettävyyteen liittyy vielä ongelmia. Osa ongelmista johtuu siitä, että Reseptikeskuksen ja potilastietojärjestelmien välinen tiedonsiirto ja -käsittely ei toimi hyvin. Reseptien korjaaminen ja uudistaminen koettiin vaikeaksi. Lääkärit kokivat, että potilaan ajantasaisen lääkitystiedon hahmottaminen järjestelmästä on vaikeaa ja aikaa vievää.

Lääkkeiden käyttäjät kokivat sähköisessä reseptissä olevan enemmän etuja kuin ongelmia. Sähköinen resepti on heidän mielestään helpottanut apteekkiasiointia, koska lääkkeet voi hakea Kela-kortilla tai henkilöllisyydistyksellä milloin vain ja mistä tahansa apteekista. Lääkkeiden käyttäjien kokemat edut ovat pääosin niitä, joita sähköisellä reseptillä oletettiin olevan. Osalle

lääkkeiden käyttäjistä tuottaa vaikeuksia pysyä ajan tasalla omasta lääkityksestään, mikä on riski lääkitysturvallisuudelle. Apteekissa ja terveydenhuollon toimipisteissä tulisi tunnistaa ne asiakkaat, jotka tarvitsevat apua reseptitietojensa seuraamiseen.

Suuri osa sähköiselle reseptille asetetuista tavoitteista on toteutunut. Järjestelmä käytettävyydessä on kuitenkin vielä kehitettävää. Reseptikeskusta ei pystytä hyödyntämään potilaan kokonaislääkityksen tarkasteluun lääkkeen määräämisen ja toimittamisen yhteydessä niin laajasti kuin olisi mahdollista. Lääkitysturvallisuuden edistämiseksi sen käytettävyyttä olisi parannettava, jotta potilaan ajantasaisen kokonaislääkityksen tarkastelu olisi lääkärille ja farmaseuttiselle henkilöstölle vaivatonta. Reseptikeskuksen ja potilastietojärjestelmien välistä tiedonsiirtoa tulisi sujuvoittaa. Osa lääkkeiden käyttäjistä ei pysty tai halua käyttää Omakanta-palvelua, joten reseptitietojen seuraamiseen tulisi kehittää vaihtoehtoisia keinoja Omakannan rinnalle. Omakannan käytettävyyttä pitäisi kehittää sujuvammaksi, koska osa käyttäjistä koki omien tietojensa seuraamisen hankalaksi.

Julkaisut

Timonen J, Kauppinen H, Ahonen R: Apteekkareiden kokemuksia sähköisestä reseptistä. Dosis (2017). Hyväksytty julkaistavaksi.

Kauppinen H, Ahonen R, Timonen J: The impact of electronic prescriptions on the medicine dispensing process in Finnish community pharmacies - A survey of pharmacists. Journal of Pharmaceutical Health Services Research. doi 10.1111/jphs.12185 (2017).

Kauppinen H, Ahonen R, Mäntyselkä P, Timonen J: Medication safety and the usability of electronic prescribing as perceived by physicians – A semistructured interview among primary health care physicians in Finland. Journal of Evaluation in Clinical Practice. doi 10.1111/jep.12759 (2017).

Kauppinen H, Ahonen R, Timonen J: The impact of electronic prescriptions on medication safety in Finnish community pharmacies – A survey of pharmacists. International Journal of Medical Informatics 100: 56–62, 2017. doi: 10.1016/j.ijmedinf.2017.01.014.

Lämsä E, Timonen J, Mäntyselkä P, Ahonen R. Pharmacy customers' experiences with the national online service for viewing electronic prescriptions in Finland. International Journal of Medical Informatics 97: 221–228, 2017

Sääskilahti M, Ahonen R, Lämsä E, Timonen J: Sähköisen reseptin edut ja ongelmat – kyselytutkimus apteekkien asiakkaille. Dosis 32(2): 129–141, 2016

Timonen J, Kauppinen H, Ahonen R: Impact of the implementation of electronic prescription on the community pharmacy staff's job description in Finland – a survey of pharmacy owners. Journal of Pharmaceutical Health Services Research 7: 225–231, 2016

Timonen J, Kauppinen H, Ahonen R: Sähköisen reseptin ongelmat ja kehittämiskohteet – kyselytutkimus apteekkien farmaseuttiselle henkilöstölle. Suomen Lääkärilehti 3: 51–59, 2016

Opinnäytetyöt

Kangas S: Sähköisen reseptin uudistamiskäytännöt – haastattelututkimus suomalaisen kunnan terveyskeskuksessa. Pro gradu -tutkielma, Farmasian laitos, sosiaalifarmasia, Itä-Suomen yliopisto 2016.

Kettunen I: Lääkäreiden kokemuksia sähköisestä reseptistä – haastattelututkimus yksityisillä lääkäriasemilla. Pro gradu -tutkielma, Farmasian laitos, sosiaalifarmasia, Itä-Suomen yliopisto 2016

Rimpiläinen L: Sähköinen resepti ja sen käyttöönoton vaikutukset apteekkareiden näkökulmasta Suomessa. Pro gradu -tutkielma, Farmasian laitos, sosiaalifarmasia, Itä-Suomen yliopisto 2016

Sääskilahti M: Apteekkien asiakkaiden kokemukset sähköisen reseptin eduista ja ongelmista. Pro gradu -tutkielma, Farmasian laitos, sosiaalifarmasia, Itä-Suomen yliopisto 2016

Yläjärvi S: Sähköinen resepti ja sen käyttöönoton vaikutukset farmaseuttien ja proviisorien näkökulmasta Suomessa. Pro gradu -tutkielma, Farmasian laitos, Itä-Suomen yliopisto, Kuopio 2015

Lisäksi tutkimusprojektista kirjoitetaan kaksi väitöskirjaa: Hanna Kauppisen väitöskirja käsittelee sähköisen reseptin käyttöönoton vaikutuksia lääkäreiden ja apteekkien näkökulmasta Suomessa (valmistuu keväällä 2018). Elina Lämsän väitöskirja käsittelee sähköisen reseptin käyttöönoton vaikutuksia apteekkien asiakkaiden näkökulmasta Suomessa (valmistuu keväällä 2019).